

ЗЕНОВІЯ ГРИНАХ-ЧАБАН

Уривки з книги «ТВОЇ СЛІДИ»

З ХРЕСТОМ НАД ДНІПРОМ

***«Продай, мамо, і цю льолю,
що на мені, а хлібця купи...»***

*Із слів моєї свекрухи, Ганни Іванівни,
про померлого дворічного сина у 33-му році.*

Акація вже одцвіла.
А лобода й бадилля - усе поїдене,
Нема вже сили зовсім у город піти.
А там нема нічого, окрім пустоти.
І день як рік, страшний і судний день.
А серед тиші звук, немов згвалтованих пісень.

* * *

Запряжені в тачанку коні, наче п'яні.
Хриплять запінені. У галіфе й шкірянці - «сатана».

* * *

Село камінне. І стоїть Тетяна
Посеред двору, біла, як стіна.
«Продай, мамусю, льолю, їсточки купи» -
Та це ж в два рочки, вчора ще сказав.

Сьогодні ж скорчене лежить, бліде, зів'яле.
А перед нею став, як скло холодне став.
І цвіт акації в руках його, опалий.

* * *

Недавно Коля. Сьогодні Ваня. Була Орися,
Ту зима взяла. Тепер байдуже. В старості, дивися, Поплачеш
ще за нею. А тепер,
Лиш смерть одна: чи нині, чи в четвер.

* * *

Прийшла свекруха. Ні, вже приповзла.
Який ще жаль? Дочка туди ж пішла.
То добренько, що тітоньку догнав, так само,
То все таки одна в них буде яма.
...І лежить у тій льолі, що продати просило.
Прийми й мене, Боже, - не маю вже сили.
Небо чисте і сонце світле,
А квіти на смерть лиш розквітли.
Ждала Оксана, що стане весна,
певно вже замужем буде вона.
Думала, буде з сусідським Грицьком,
Він «ліг в Зеленого спать», за Дніпром.
В яру пролежала більше сім діб –
Везла санками із Києва хліб.
Хтось же голодний її перейняв,
Хтось і життя їй за хліб той одняв.
Кажуть, що бачили люди її,
Ніби верталась уже до сім'ї.

* * *

Тіточку рідну племінник «догнав».
Хлібця отого уже не діждав.

* * *

Мчить «сатана» на тачанці, мчить.
Земле моя, розступися в ту мить!
Руки заломлені - тільки на хрест,
Боже!! На кого свій вказуєш перст!
Ріже гармошка по серцю, рипить.
Жертв йому мало, диявол свистить.
Втягує в ніздрі трупний сморід.
Він багатіє - і весь його рід.

* * *

Як статуя, кум іде по селу,
Ти ж вигрібаєш із печі золу.
Він, як побачив з калини гілки,

Блиснули очі. З тремтінням руки,
Так їх схопив, по звірячому гриз.
Мовчки сідав, опускаючись вниз.
Шестеро діток лягло де хто міг.
Навіть не вийшли за хатній поріг.
Жінка його і старенькі батьки
Наче камінні в кутках - навіки.

* * *

В Ольги вже смертники вчора були,
Дуже просила, щоб мужа взяли.
Може, ще день якийсь він поживе,
Та не жилець, хоч ще тіло живе.
- То ж забирайте у яму з всіма,
Пощо вертатись назавтра, дарма.

* * *

Дядько Степан ось яке наробив:
Жаб на болоті в мішок наловив,
Їсти хотілося - ясна річ.
Кинув тих жаб у палаючу піч.
Заслінку печі щільно заккрив.
Жаб'ячий вереск - Степан одурів.
Жаб вимітати шукав він мітлу,
Кинувся бігать, кричать по селу.
Так на мітлу похилився й помер,
В згадці залишивсь страшній до тепер.

* * *

Вийшов з тачанки, селом йде у ризі,
Наче той піп, щось читає у книзі.
Дикий при розумі і не голодний.
Є хліб і м'ясо, і сало у бодні,
Він же при владі і шле відніматися.
Ось вже й попа виганяє із хати.
А ікони спалив у хмизі.
Зображає попа цього в ризі.
То весела і радісна шутка –
Він розумний і вірить в науку,
В штучний дощ вірить, грози і громи,
І ніщо не попустить нікому.
Ось «червоного півня» пустили,
Дим їсть очі, аж сльози вкрили.
То вивозять багатого Дзюбу,
У Сибір чи десь інде на згубу.
А у Дзюби землі десятина,

Золоті руки в зятя і сина.
Знають Дзюбу - вози і колеса
Йшли по селах, як річкою плеса.
А вивозять його ранком синім.
Забирають цяцьковану скриню
І сідають на ній, і співають,
Як весільні свати проводжають:
«Ой жар, мати жар,
Буде тобі дочки жаль».
Ззаду дим, як чорна шаль.

* * *

Дзюбу – в стайню, скриню в хату:
- Ну, хто тепер з нас багатий?

* * *

«Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли...»
І не в однім отім селі, а скрізь
На славній Україні
Селом блукають люди-тіні.
Без сповіді, без каяття
Кладуть на погости життя.
А влада прагне забуття.
На плач людей - вовків виття.
«Все, що було, - забудь, забудь...
Один-єдиний, общий путь».
А хто згада - в психіатрію.
О, Мати Божая, Маріє!
І ти заплачеш, як побачиш
Українську вдачу ту терплячу.

* * *

Що придумала баба Горпина:
Чи то жінка, чи тіль людини?
Десь дістала вона обріза,
У ярк між кущів залізла.
Йшов із Києва, хліб ніс дядько,
І годився їй за батька.
Як вовчиця, за хліб - до бою,
Та Ничипір відняв ту зброю.
Дати хотів по м'якому місцю,
Та опухла вона, як з тіста.
Відламав їй шматок, щоб поїсти,
Та приніс у село ті вісті.
А Горпина та десь пропала,
Ах, таких їх було немало.

* * *

Привезла дітей мати у Київ,
Голод все вже їстівне в них виїв.
Повезла, помолившись всею,
Може зглянеться хто, нагодує?
Так і сповнилось, стало на тому.
Літ за двадцять вернувсь син додому.
А всі решта - живі чи пропали?
Ах, таких їх було немало!
А вернувся той син випадково,
Пригадав, як малим був, розмову:
Щось в селі в них таке говорили,
Якось втрапив до дядька Кирила.
Не застав ні сестри, а ні брата,
Лиш розвалену батьківську хату.
Загубились усі на дорогах –
І не знали ні батька, ні Бога.
Йде життя, і епоха минає,
Та не кожен про голод той знає.
І, гуртуючись вище в «когорти»,
Називав тих людей нижчим сортом.

* * *

А Володимир на Горі
З хрестом стоїть о цій порі.
Гаразд, його не зачепили,
Коли й Дніпра валили схили.
Україно, Україно, мати рідна, мила,
У Дніпрі, із круч Стаєцьких,
Дітей потопили.
У селі тім плач голодний із кожної хати,
А з Києва комсомольці хліб йдуть віднімати,
Їх зустріли із вилами: «Куди пацанята?»
Все забрали, обідрали, нема чого брати!
З кручі аж загуркотіло, пішов лід рікою.
Дніпре сивий, батьку рідний, що це ти накоїв?
Україно, Україно, яка з тебе мати,
Чого дітей порізнила, долею заклята!

* * *

Не розквітла цей рік калина,
І зосталось людей менш третина,
Голод й цю десь третину розсіяв.
Привезли сюди люд із Росії.
Кладовища і братські могили
В забуття, під «застройки» пустили.
Будували лікарні та школи?
Мов «хохли» не жили тут ніколи.

* * *

Вітер віє, серце мліє,
Де ступити, де?
Над Дніпром по Україні
Хто з хрестом іде?
Тільки чорний ворон кряче,
«Чорний ворон» мчить.
Одуріла Україна,
Загубила лік:
Тридцять третій,
Тридцять сьомий,
Чорнобильський рік.

1989 р.

ПРОКУРОР

Прокинувся Володимир з важкою головою. Той хмільний дурман зробив своє. Став згадувати вчорашнє.

Дружина щось торохтіла йому, пропонувала свою допомогу, як усі уважні дружини свідомих теперішніх компартійців і відповідальних працівників. Не любив він її, ох не любив. І тримала його коло неї та ж партія як і більшість з таких іменитих людей. Для неї він звичайний «хохол», що вийшов з глибин народу і добре розуміється на політиці партії.

«Дурепа», - промимрив сам до себе і чвиркнув так плювком крізь зуби, що дістав до шлюбного портрета.

Партійці таких регалій, як вінчання, не дуже визнавали, а це трохи пішла мода, бо дехто з них вже виривався за границю, і таки щось поверталось до них назад з минувшини, бо вже дійшли до такого, що соромно було на людях показатись в рубчикових костюмах. З'явилися бастони, габардини.

Дружина... Та яка вона йому дружина? Профсоюзна шлюха як і всі!

Та яке це має сьогодні значення, коли Володимир злий на цілий світ, а в першу чергу на себе, бо навіть перед нею не зраджував собі.

А вона так тактовно подивилась на фотографію, а потім на нього, і потупивши очі в землю, там заховала свій докір і не показала своєї ненависті і досади.

Вміє стерва вести себе з п'яним партійним мужем. Має все коло нього - і достаток і широкі плечі. Та й комусь горло перегризе за свої привілеї.

Думки, в основному, перейшли на неї. Що, коли дізнається в першу чергу вона про все? Що держало його коло неї - той «український» борщ, що навчилась варити йому. Адже це нагадувало про матір, його наддніпрянське село, а більше нічого.

А ця його супруга була йому порадником у всіх справах боротьби з партійними босами, але тут, даруйте. Партійна принциповість існує і в сім'ях.

А що, коли почне розслідувати? Він добре знає як попадаються багато з них на всякі гачки. І що таке його авторитет сьогодні? А завтра, завтра ти можеш бути ніхто і ніщо.

«Стій, стій, Володько, адже цей молодик нічого собою не представляє. У тебе сила і влада. Ну, звільниш його, або погрозиш. За своє робоче місце він буде триматися руками й ногами. Ти - влада, тобі твій «білет» й не таке дозволяє робити.

Син ще спить. У Володимира болісно защеміло серце. Кого вирощує він. У власному тілі і крові пухлина. Вони чужі і далекі.

«Бож...» - вихопилось у нього і захрипіло у горлянці.

Злякано подививсь на жінку. Та потуплено сиділа на канапі, стримано прикусивши губу. Вичікує як гієна свого часу.

Та що це він зовсім старіє, що так перелякався. Було ще гірше, і не боявся нічого, а тут нюні розпустив. І врешті-решт не Володимир, Володька він Заставний, а Заставнов Сергій Петрович - Сергій!

«Сергій» він проказав голосно і з притиском.

Вона вже дійсно глянула на нього злякано, чи не довела вчорашня його пиятика до небажаних наслідків.

Він посміхнувся.

На кухні запахло димом.

«Вигрібай мати жар, жар, буде тобі дочки жаль.»

Його, семирічного Володьку і трьох старших братів, батька і матір, а ще старезного, чуть не сторічного діда вивозять у Сибір за те, що вони куркулі, тобто добрі хазяї у селі. Вигрібають з хати скрині із добром, діжі наповнені зерном. І насміхаються, виспівуючи весільних пісень. Він добре запам'ятав той день. Свої ж ледацюги, голодранці з чужаками і запродавцями, що заробляли собі на чужих сльозах достатки та партійні «портфелі». Брати похнюплені, зате Володька, малий семирічний Володька, добре бачив хто що робив.

А потім було всього. Батьки померли. Вони втекли і пішли в народ, відбули дитячий будинок, стали розумними і освідченими. Повернулись при німцях у село. Нагадали тим усім, що вигрібали з печі жар, кого застали у селі, - усіх відправили до Дніпра, «до водопою», гнали їх також, свої ж таки, «поліцаї», як скотину.

Володимир задумується: «Як міг Дніпро, великий славний Дніпро, так прийняти у себе їхні тіла - тих душогубців, катів, що стільки горя накоїли українському народові». Потім вернулись назад. Німців вони також недолюбували, бо швидко зрозуміли, що німець також нам не брат. Воювали на фронті, були офіцерами. А скоріше всього, змушені були воювати, весь світ тоді воював і, здавалось, що йдуть глибоким, темним тунелем, і треба йти прорубуватись до світла.

Брати погинули на фронтах, а він, Володька, тобто Сергій, дійшов до Берліна. Був жорстокий і неблаганний, як вся червона армія, що була такою по самі лікті у крові. А їхня армія - то був «страшний суд» над ними самими.

Але ті спогади були окремим важким тягарем для нього. На війні він був просто «дроворубом» людського життя. І більше нічого. Потім - навчання. Він стає юристом, живе якийсь час у Ленінграді. Все життя своє боявся зустріти земляків із рідного села Дніпрової Вежі. Йому у житті таки везло, і в кар'єрі також. Лиш один раз відчув неприродний страх. Десь, проглядаючи справи у відділі кадрів, натрапив на земляка із Дніпрової Вежі, і зрозумів, що той не зможе впізнати його, бо був набагато молодший від нього. Довго роздумував, а тоді щось стисло за серце, щось давнє, дороге. Він визвав односельця до себе, ніби по справі, і так, між іншим, запитав, чи чув той про Заставних що-небудь. Той відповів, що чув, нібито був такий куркуль, який жорстоко познущався над своїми людьми, потопивши їх у

Дніпрі. Відповідь була вичерпна. І Сергій зрозумів, що знаходитись йому тут небезпечно. Так він опинився в Західній Україні.

Ким він був тут? У свій час, одружившись на «компартійній невесті», щочимось, здавалось, співчувала українському народові, зрозумів, що все це було награно і робилось для годиться, як було прийнято в їхніх кругах.

«Західна» його вабила і лякала одночасно з його теперішнім положенням. Він бачив, що, як вони у свій час, тут також не виграють у цій нерівній боротьбі. Не було на кого опертись. А все-таки він поважав їх.

Часом йому було так, що хотілось завити. Одного разу вів справу молодій дівчині-повстанці, бо називали вони себе тут - повстанцями. Дівчина вела себе з великою гідністю, по-геройськи відстюючи свою боротьбу за самостійність України. Запали в душу сумні очі тієї підсудної. Так запахло йому рідним домом з колишнього дитинства, що Володька хотів прикласти пістолета до скроні. Врятувала його «жена», що вирішила, ніби у Сергея «нервное потрясеніе от бандеровських дел».

А воно таки його добре трясло.

А ще держав його на світі малолітній син, який після смерті всієї рідні був для нього усім.

Так, син любить його. Але він любить, по-своєму, і матір. Чи можна відкрити сину, що він не Сергій, а Володька, такий Володька як він, син, але по духу не такий, як він - батько.

А тій повстанці він все таки трошки покращив справу, хоч де вона зараз? Чи жива? Як жива, то повинна уже повернутись із заслання.

Думав Сергій часом тут знайти однодумців серед навколишнього населення, створити якусь українську партію, пахне ж відлигою тепер у політиці.

До тутешнього народу відчував якусь симпатію, хоча не втрачав обережності, бо бачив, що й тут нема однастайності, на якій грає дуже вміло «партія».

Взяв на роботу особистим шофером місцевого хлопця, приглядався довго. Хлопець справив добре враження. Був прислужливий, гостинний, компанійський. Бував у нього вдома.

Хоч були тут колгоспи, бачив, що жили тут добрі господарі, а як вціліли - не розумів. Але й зрозумів, і спостеріг інше, що тут більше збереглося, завдяки, так званій «бандерівщині», господарство і побут села.

Це було до вчора.

Вчора побачив на тій гостинній забаві інше. Побачив, що серед добрих господарів були й такі, що прислужувались і продавались. Особливо той родич їхній, що все «молон» довірливо йому про зрадливий український народ.

Чи Володька випив, чи втратив контроль над собою, він несподівано заговорив українською мовою, якою не розмовляв з часу дитинства. Вихопив револьвер - партійний револьвер, які носять довірені особи, - і вирішив застрелити того, що вважає зрадливим український народ.

Там сталось якесь замішання.

Того, що так говорив, переляканого, кудись заховали, чи випустили у вікно, а він все ще вперто його шукав по всіх кутках. Потім обезсилів і заснув, спершись на стіл.

Його, ось як бачить, п'яного, в цілості, привезли додому. А наслідки? Чи знає, в першу чергу, щось вона - «жена».

А та відкрила квартиру, і дим з паленого вивітрився.

Володька приходив до себе. Вчора вів себе як Володька, а зараз знов ставав Сергієм.

З своїм шофером вів себе так, ніби нічого не сталося. І той також не подавав вигляду, що там десь щось було. Але подумував Сергій Петрович, як із ним розстатись.

Заплановані були у Сергієвому житті одні розставання.

По-перше, він мусить якось розвестись із жінкою, щоб зблизити себе із сином. Як це зробити, мав різні варіанти. По-друге, помітив, що «товарищ по партії» дуже ревнює за ним, стає другом сім'ї. Чи використати б його з цією метою для своєї дуже влюбливої дружини? Але, що знає про нього той друг сім'ї, адже не слідкує він за ним ради його підстаркуватої окастої супруги? То тільки ширма.

А події розгорнулись краще, як думав сам Володька. Він влаштував своїй благовірній сцену ревності, і вона, не дивлячись на свій престиж сімейний, пішла до того горбатого чорта жити у готель, де він знімав для неї кімнату під великим «партійним секретом».

Сина обурило це все не менше, як батька. Син похитнувся у своїх поглядах, щодо добропорядності партійних сімей.

Настав день, коли батько розказав синові все, а навіть більше, вони стали друзями і однодумцями.

Навколо Сергія Петровича плелись інтриги. І він не знав, чим закінчатись його ділові справи, робота, а врешті, можуть закінчитись крахом всі його ілюзії. Але він вже духовно цього не боявся. Підсвідомо відчував, що має однодумців. Адже був все-таки прокурором, і не з останніх. Але чи буде ним дальше, хто зна? Життя мінливе. Йому вже загрожує самому лавою підсудних той жінчин коханець.

Одного разу сів за кермо свого легковика, а сам наказав шоферу сісти поруч, був злегка п'яний.

Його рятувало часто те, що міг багато пити і не втрачати глузд, бачити і чути те, чого не могли інші. Мав від природи добре здоров'я.

І ось він знову за кермом. Їде просто так, щоб їхати і відчувати швидкість.

Ось залізничний переїзд. Шлагбаум закривається, зліва з'являється людина, неквапливо йде до переїзду.

Вся злість сп'янілого розуму бере своє.

Володька бачить тільки ворога, класового, саме класового, саме ворога його дитинства, його сина.

Він піддає газу. Людина зникає під колесами.

Аварія.

Друга сім'ї похоронили.

Але хто ж зробив аварію? У прокурора є особистий шофер. Конче треба, щоб хлопець взяв вину на себе, а потім якось зм'якшити його справу. На те він советський прокурор. Він вміє це робити. І той погодився. Ні, не з добрих почуттів, а просто обставини, вони завжди пантрують за людиною. Людині дуже тяжко у цьому суспільстві, де кругова порука, де панує колективізм. І це вдається.

Відбувши похорони «партійного товарища», супруга знову почала оббивати пороги партійних кабінетів, ратуючи за міцну сім'ю, вимагаючи заставити любити себе «єдинственному мужу».

Сергій Петрович - здоровий, витривалий - несподівано помирає від інфаркту у своєму робочому кабінеті. Йому влаштували гучний міський партійний багатолюдний похорон.

... На похоронах щиро плакало двоє людей: його син Володя і хлопець-шофер, що повернувся з тюрми і був ще без роботи.

Володька-Сергій так і залишився прокурором до смерті.

1987 р.